

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті досліджено сучасний стан сільськогосподарського виробництва та формування ефективної збутової діяльності сільськогосподарської продукції у малих сільськогосподарських підприємствах. Розкрито особливості та причини неефективного функціонування збутової діяльності малих сільськогосподарських підприємств та розглянуто шляхи розв'язання даних проблем.

В статье исследовано современное состояние сельскохозяйственного производства и эффективной сбытовой деятельности сельскохозяйственной продукции в малых сельскохозяйственных предприятиях. Раскрыты особенности и причины неэффективного функционирования сбытовой деятельности малых сельскохозяйственных предприятий и рассмотрены пути решения данных проблем.

The article examines the current state of agricultural production and the formation of effective marketing activities of agricultural production in small farms. The features and causes inefficient operation of sales of small farms and discussed ways to solve these problems.

Ключові слова: маркетинг, збутова діяльність, мале сільськогосподарське підприємство, сільське господарство.

Сільське господарство є однією з пріоритетних галузей національної економіки. Розвиток сільськогосподарської галузі сприяє підвищенню матеріального добробуту сільського населення, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави, зростанню її експортного потенціалу. Так, у 2011 р. частка сільського господарства у загальному обсязі валової доданої вартості всіх галузей економіки склала 8,2%. Водночас, сільськогосподарське виробництво не має достатнього обсягу прибутковості певних видів продукції, причиною цього є нерозвиненість каналів збуту сільськогосподарської продукції та інфраструктури аграрного ринку у сільській місцевості. Ефективність системи збуту та, як наслідок, підвищення прибутковості, залежить значною мірою від повноти запровадження системи маркетингу в малих сільськогосподарських підприємствах. Адже вони мають самостійно налагоджувати зв'язки в умовах багатоканального збуту.

Тому вважаємо, що формування збутової діяльності виробленої сільгосппродукції – одна з найважливіших проблем, яка потребує уваги при визначенні стратегії діяльності малих сільськогосподарських підприємств.

Питаннями збутової політики загалом та сільськогосподарської продукції зокрема займалися вчені-економісти, серед яких П.Т.Саблук, П.І.Гайдуцький, О.М.Гетьман, В.Т.Дудар, Т.Г.Дудар, Ю.І.Данько, О.О.Красноручський, В.Я.Месель-Веселяк та ін.

Метою наукової статті є аналіз сучасного стану сільськогосподарського виробництва і формування ефективної збутової діяльності сільськогосподарської продукції у малих сільськогосподарських підприємствах.

Згідно з існуючими оцінками експертів Німецької консультативної групи при Урядові України, внаслідок недосконалої системи збуту сільськогосподарських товаровиробники в Україні отримують близько 40% кінцевої (експортної) ціни, тоді як німецькі фермери – близько 70% [2, с.341].

Головною метою збуту для малих сільськогосподарських підприємств є

реалізація економічних інтересів, що забезпечить умови збільшення обсягу продажу і маси прибутку на підставі задоволення платоспроможного попиту споживачів. У 2011 році в Україні виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 56 тис. сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, з яких 73,9% становлять фермерські господарства, 13,8% – господарські товариства, 7,4% – приватні підприємства, 1,6% – виробничі кооперативи, 0,6% – державні підприємства, 2,7% – підприємства інших форм господарювання.

Нас цікавлять малі фермерські господарства та особисті селянські господарства, земельні ділянки яких не повинні перевищувати 50 гектарів сільськогосподарських угідь і 100 гектарів усіх земель, ці господарства ми відносимо до малих сільськогосподарських підприємств. Господарства населення виробляють 48,2%, валової продукції сільського господарства і лише 4% припадає на фермерські господарства, інші 47,8% виробляють сільськогосподарські підприємства різних форм власності [6].

Але малі сільськогосподарські підприємства не мають відповідних сховищ для її зберігання та відсутність інфраструктури реалізації сільгосппродукції також негативно впливає на їх подальший розвиток.

Переважаючою організаційно-правовою формою господарювання на селі є фермерські господарства. На 1 листопада 2011 р. їх загальна кількість становить 41726 тис. усіх фермерських господарств, з яких частка малих фермерських господарств становить (10%) у власності та користуванні яких знаходилося 2,9 млн. га сільгоспугідь, з них 2,8 млн. га ріллі.

Що стосується особистих селянських господарств, то у 2010 р. їх кількість становила 4 млн. 540 тис. з площею земельних ділянок 6655,4 тис. га, 5715,7 тис. га з яких використовуються для сільгоспвиробництва. У середньому на кожне господарство припадає 1,47 га [4, с.14].

Загалом за 2011 рік частка господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції складає: 96,9% картоплі (на противагу 98,6% в 2000 р.), 84,3% овочів (83,1% в 2000 р.), 43,3% м'яса в забійній вазі (73,7% в 2000 р.), 80,0 % молока (71,0% в 2000 р.) та 22,1 зерна (18,4% в 2000 р.). Роль фермерських господарств у формуванні загального обсягу виробництва сільгосппродукції по країні складає: по зерну – 11,9%, по картоплі – 1,1%, по м'ясу – 2,6% та по молоку – 1,1% [6].

Детальніше розглянемо сумарний обсяг імпорту окремих підгруп товарів за останніх 8 років у таблиці 1.

ЕКОНОМІКА АГРАРНОГО СЕКТОРА

Таблиця 1

Сумарний обсяг імпорту окремих підгруп товарів *(вага нетто, тис. т)

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Відхилення + , - обсягу імпорту товарів з 2005 р. до 2012 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Тваринництво									
М'ясо ВРХ свіже або охолоджене, морожене, тис. т	31074	19273	9070	18838	8868	3662	3794	3797	- 27277
Свинина свіжа або охолоджена, морожена, тис. т	464771	47196	62322	178810	140754	108599	86208	207721	- 25705
Молоко та вершки, тис. т	638	1391	2238	1225	738	1215	2588	3763	+ 3125
Разом	496484	67860	73630	198873	150360	117246	92590	215281	- 281203
Рослинництво									
Мед натуральний, тис. т	63	29	3	128	30	107	2	23	- 40
Картопля свіжа або охолоджена, тис. т	2651	20738	6460	9763	5262	19468	23526	6265	+ 3614
Помідори свіжі або охолоджені, тис. т	1091	3678	3202	42449	60004	48157	57327	47705	+ 46614
Цибуля, цибуля-шалот (шарлот), часник, цибуля-порей та інші цибулинні овочі, свіжі або охолоджені, тис. т	2152	2748	1918	42706	18774	52713	34481	8233	+ 6081
Капуста головчаста, цвітна, броколі, свіжа або охолоджена, тис. т	808	1966	1033	8702	1755	22605	18133	3881	+ 3073
Морква, ріпа, столові буряки, солодкий корінь, редька, селера, свіжі або охолоджені, тис. т	272	3412	887	29726	5856	29363	10896	1702	+ 1430
Огірки та корнішони свіжі або охолоджені, тис. т	1237	941	1588	9553	11314	14114	12094	14340	+ 13103
Виноград свіжий або сушений, тис. т	37386	111337	84746	77824	48954	55454	58804	63120	+ 25734
Яблука, груші та айва, свіжі, тис. т	44527	123028	114066	183741	254589	207056	109441	100777	+ 56250
Абрикоси, вишні (черешні), персики, сливи та терен, свіжі, тис. т	13178	21808	9878	47094	39170	42850	46449	84412	+ 71234
Пшениця, тис. т	9510	1905	1800	1734	906	1257	2119	1411	- 8099
Жито, тис. т	8	5	69	18	78	1970	13	39	+ 31
Ячмінь, тис. т	475	20223	9212	1347	256	10550	39768	25163	+ 24688
Кукурудза, тис. т	12937	15654	23906	33269	17895	23718	45831	48323	+ 35386
Гречка, просо, тис. т	42	414	3423	624	50	17	20	4673	+ 4631
Разом	126337	327886	262191	488678	464893	529399	458904	410067	+ 283730

*Розраховано за даними [5]

Отже, дані таблиці свідчать, що обсяги імпорту за останні 8 років у більшості видів сільськогосподарської продукції істотно збільшилися з рослинництва у 3,2 рази, за винятком пшениці та меду, а з тваринництва зменшилися у 2,3 рази,

ЕКОНОМІКА АГРАРНОГО СЕКТОРА

за винятком молока.

Відбулося збільшення імпорту таких продуктів: 1) з тваринництва: молока на 3125 тис. тонн, або у 5,9 рази; 2) з рослинництва, а саме зернових культур: жита на 31 тис. тонн, або в 4,9 рази; ячменю на 24688 тис. тонн, або в 53 рази; кукурудзи на 35386 тис. тонн, або в 3,7 рази; гречки на 4631 тис. тонн, або в 111,3 рази; 3) з овочів: картопля на 3614 тис. тонн, або в 2,4 рази; помідори на 46614 тис. тонн, або в 43,7 рази; цибуля на 6081 тис. тонн, або в 3,8 рази; капуста на 3073 тис. тонн, або в 4,8 рази; морква, буряки на 1430 тис. тонн, або в 6,3 рази; огірки на 13103 тис. тонн, або в 11,6 рази; 4) з фруктів: виноград на 25734 тис. тонн, або в 1,7 рази; яблука, груші на 56250 тис. тонн, або в 2,3 рази; абрикоси, вишні, черешні на 71234 тис. тонн, або в 6,4 рази.

Така ситуація відбувається через відсутність можливості тривалого зберігання сільськогосподарської продукції, а саме малої кількості овоче- та картоплесховищ, як у малих сільськогосподарських підприємств, так і на рівні держави. Хоча протягом 2011-2012 років у країні збудували 104 нових сховища загальною потужністю 492 тисяч тонн. Але цього недостатньо та згідно з статистичними даними Мінагропроду, більше овочів та фруктів стали споживати й українці, тому імпорт цих продуктів з року у рік збільшується.

Ситуація у бік збільшення імпорту молока відбувається через скорочення поголів'я ВРХ та, відповідно, зменшення його виробництва.

Отже, виробництво сільгосппродукції, яку виробляють вітчизняні сільгосппідприємства, в тому числі й малі сільськогосподарські підприємства, недостатня для задоволення внутрішніх потреб, через це продукція імпортується.

За статистичними даними, за період з 2000 по 2011 роки у всіх сільськогосподарських підприємствах реалізація продукції сільського господарства відбувалася за каналами реалізації, наведеними у табл. 2 [3, с.150].

Таблиця 2

*Структура реалізації продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах *(відсотків до загального обсягу реалізації)*

Види продукції	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Переробним підприємствам								
Зернові культури	4,0	5,2	4,6	5,1	4,4	3,9	3,4	3,6
Олійні культури	2,4	4,0	4,0	3,9	4,5	4,5	4,2	5,2
Цукрові буряки	93,0	90,4	91,0	92,4	93,4	91,4	93,3	92,2
Картопля	16,9	11,3	11,0	12,5	10,9	6,9	7,4	7,8
Овочі	13,3	13,5	15,6	8,8	22,6	36,9	37,2	44,4
Плоди та ягоди	16,1	13,4	15,3	26,7	30,6	32,2	25,0	27,9
Виноград	68,4	34,8	35,1	30,5	36,1	33,4	29,6	43,8
Худоба та птиця	21,6	30,9	35,2	34,6	30,5	25,6	25,5	24,2
Молоко та молочні продукти	66,3	85,0	88,3	90,4	92,7	92,6	92,7	94,6
Яйця	20,0	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1	0,2	1,6
Вовна	28,7	35,6	43,5	52,3	63,5	54,8	46,9	32,0
На ринку								
Зернові культури	34,8	10,0	9,9	8,7	7,9	6,6	7,1	4,9
Олійні культури	46,4	11,3	9,1	7,6	6,9	5,8	5,0	3,6
Цукрові буряки	4,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Картопля	44,8	17,2	18,4	12,9	15,3	12,3	12,6	4,1
Овочі	47,0	31,8	27,3	29,8	18,5	11,9	12,2	7,6
Плоди та ягоди	49,8	33,0	33,8	28,6	28,1	29,2	25,1	20,0

ЕКОНОМІКА АГРАРНОГО СЕКТОРА

Виноград	16,1	15,4	18,0	9,4	6,9	9,4	8,9	7,4
Худоба та птиця	38,4	19,1	9,1	7,8	7,9	7,9	7,5	6,9
Молоко та молочні продукти	21,2	3,8	3,0	2,1	1,5	1,9	1,9	1,8
Яйця	66,2	29,2	27,0	24,5	23,9	21,5	20,0	17,1
Вовна	51,1	13,2	8,4	8,4	7,3	8,4	9,4	16,3
Населенню								
Зернові культури	20,6	4,7	3,7	2,7	1,5	1,0	0,9	0,5
Олійні культури	10,1	1,4	0,7	0,4	0,3	0,3	0,1	0,1
Цукрові буряки	0,5	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Картопля	20,4	4,0	2,7	2,0	1,9	1,1	1,3	0,5
Овочі	21,1	3,5	2,2	1,5	0,9	0,5	0,6	0,3
Плоди та ягоди	22,7	6,0	4,7	3,7	2,2	1,6	0,7	0,4
Виноград	5,8	1,4	0,6	0,5	0,2	0,2	0,1	0,1
Худоба та птиця	31,9	4,5	3,0	2,2	1,6	1,3	1,0	0,7
Молоко та молочні продукти	7,5	1,5	1,2	0,7	0,5	0,4	0,4	0,2
Яйця	5,9	1,9	1,2	0,7	0,7	0,8	0,6	0,5
Вовна	13,5	2,5	0,3	0,3	0,2	1,5	0,8	0,5
За іншими напрямками								
Зернові культури	40,6	80,1	81,8	83,5	86,2	88,5	88,6	91,0
Олійні культури	41,1	83,3	86,2	88,1	88,3	89,4	90,7	91,1
Цукрові буряки	2,5	9,4	8,8	7,6	6,6	8,5	6,7	7,1
Картопля	17,9	67,5	67,9	72,6	71,9	79,7	78,7	87,6
Овочі	18,6	51,2	54,9	59,9	58,0	50,7	50,0	47,7
Плоди та ягоди	11,4	47,6	46,2	41,0	39,1	37,0	49,2	51,7
Виноград	9,7	48,4	46,3	59,6	56,8	57,0	61,4	48,8
Худоба та птиця	8,1	45,5	52,7	55,4	60,0	65,2	66,0	68,2
Молоко та молочні продукти	5,0	9,7	7,5	6,8	5,3	5,1	5,0	3,4
Яйця	4,2	68,5	71,5	74,6	75,3	77,6	79,2	80,8
Вовна	6,7	48,7	47,8	39,0	29,0	35,3	42,9	51,2

*Розраховано за даними [3]

Дослідження каналів реалізації сільгосппродукції в Україні показало повноправне господарювання в 2011 р. на ринках недержавних посередників (з худоби, птиці та зернових культур – від 68,2 до 91%). На ринку сільськогосподарської продукції країни має місце ціновий «диктат» з боку недоброчесних посередників та різного роду перекупників. Це тягне за собою невиправдане подорожчання маркетингової складової у роздрібних цінах на продукцію сільського господарства, яке збільшує прибуток посередників та здорожує товари харчування для споживачів.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що малі сільськогосподарські підприємства зіткнулися із проблемою ефективного функціонування в умовах вільної ринкової економіки.

Основними причинами такої ситуації є:

1) низький рівень особистої обізнаності з новітніми способами та формами реалізації сільськогосподарської продукції та відсутність інноваційного підходу до розв'язання маркетингових проблем і реалізації сільськогосподарської продукції;

2) нерозвиненість ринкової та соціальної інфраструктури у сільській місцевості, такої важливої її складової, як інформаційно-консультаційного забезпечення товаровиробників, що призводить до можливості для посередників легко наживатися за рахунок селян;

3) низькі реалізаційні ціни та низький споживчий попит;

4) відсутність впевненості у точному виконанні угод, що перешкоджає налагодженню довгострокових стосунків із покупцями-клієнтами;

5) відсутність ефективних механізмів співпраці малих сільськогосподарських підприємств з управлінням агропромислового розвитку райдержадміністрацій.

Варіантом розв'язання даних проблем може стати ефективне функціонування сільськогосподарських дорадчих служб, які існують в Україні вже більше 5 років, однак є мало ефективними, адже їхні послуги платні, а основна діяльність має теоретичний характер.

В Україні функціонує Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року № 1158, яку було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р.

За допомогою цієї програми проблеми розвитку дорадництва малих сільськогосподарських підприємств передбачається розв'язати шляхом:

1) налагодження взаємовигідних партнерських відносин між малими аграрними підприємствами та іншими суб'єктами аграрного ринку;

2) сприяння розвитку інфраструктури аграрного ринку, зокрема через організацію мережі збуту сільськогосподарської продукції від виробника до споживача, шляхом надання дорадчих послуг із створення сільських агромагазинів, сільськогосподарських заготівельно-збутових кооперативів, кредитних спілок, агроторгових домів, виставок, ярмарок;

3) поширення інформації про ціни і кон'юнктуру ринків, переваги та загрози їх розширення (при вступі України до ЄС, інших міжнародних організацій і регіональних угруповань) та збут сільськогосподарської продукції і придбання ресурсів для її виробництва.

Також необхідно розвивати інфраструктуру аграрного ринку, зокрема:

- розширити обсяги біржової торгівлі сільськогосподарської продукції;
- організувати систему форвардної торгівлі як засобу самофінансування малих сільськогосподарських підприємств з використанням оптимальної системи гарантованого виконання зобов'язань за відповідними контрактами;
- створити мережу та інфраструктуру оптових сільськогосподарських ринків;
- створити умови для вільного доступу всіх учасників ринку до інформації, результатів аналізу та прогнозування;
- сприяти організаціям мережі збуту сільськогосподарської продукції на кооперативних засадах, передусім для малих сільськогосподарських підприємств як основи створення сприятливого конкурентного середовища в сфері відносин розподілу, альтернативи посередницьких комерційних каналів;
- сприяти процесам виробничої і обслуговуючої кооперації, особливо за участю малих сільськогосподарських підприємств, з боку державних органів управління аграрним сектором, поліпшити їх матеріально-технічну базу та надання їм пільгових кредитів;
- створити умови для формування прозорих каналів просування продукції від виробника до споживача за рахунок побудови ефективної системи заготівельно-збутових кооперативів [1].

Ці заходи є пріоритетними у формуванні ефективної збутової діяльності малих

сільськогосподарських підприємств.

Відсутність ефективних, доступних каналів реалізації сільськогосподарської продукції для малих сільськогосподарських підприємств виступає обмежувальним фактором щодо справедливого перерозподілу вартостей у механізмі ціноутворення. При цьому збитків зазнають як і малі сільськогосподарські підприємства, які змушені використовувати неорганізовані канали збуту, так і споживачі, що змушені купувати продукцію часто сумнівної якості за вищими цінами.

Розв'язання визначених проблем допоможе сприяти забезпеченню продовольчої безпеки країни, дозволить формувати ефективну збутову діяльність та допоможе зростанню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку села до 2015 року» № 1158 від 18 вересня 2007 року.
2. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України / [Редкол.: Зубець М.В. та ін.]. – К.: Логос, 2004. – 776 с.
3. Статистичний щорічник України за 2011 рік: збірник / Держ. служба статистики України; ред. О. Г. Осауленко. – К.: Август-Трейд, 2012. – 559 с.
4. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналітична доповідь / [Собкевич О.В., Русано В.М., Юрченко А.Д. та ін.]: за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 39 с.
5. Офіційний сайт Державної митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.customs.gov.ua>
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org>